

Alois Toufar a jeho odkaz pro mimoškolní výtvarné vzdělávání

Alois Toufar and his legacy for extracurricular art education

Aleš Pospíšil

PhDr. Aleš Pospíšil, Ph.D.

je výtvarný pedagog, teoretik
uměleckého vzdělávání
a interdisciplinární tvůrce, působící
od roku 2009 na Jihočeské univerzitě
v Českých Budějovicích. Je publikačně
činný v široké oblasti teorie výtvarné
výchovy a uměleckého vzdělávání,
nejvíce však v tematických okruzích
souvisejících s historiografií zmíněných
oborů. Kromě publikační a výtvarné
činnosti se věnuje aktivně i tvorbě
v oblasti scénického umění.
Kontakt: apospisil@pf.jcu.cz

Anotace

Text je věnován stručnému nastínění odkazu a významu českého výtvarného pedagoga Aloise Toufara (1919–1978), který svou celoživotní praktickou i teoretickou činností výraznou měrou ovlivnil uvažování nejen nad volnočasovou výtvarnou výchovou. Toufarova popularizační publikační činnost a zejména pak celosvětové úspěchy „jeho tzv. brtnických dětí“ u nás pevně postulovaly pozici mimoškolního výtvarného vzdělávání. Odkaz Toufarem nastavených pravidel a obsahů tvůrčích kroužků, dílen či jiných forem výtvarných mimoškolních aktivit je v českém prostředí výše uvedené vzdělávací sféry patrný dodnes.

Klíčová slova

Alois Toufar, Brtnické děti, výtvarný kroužek, výtvarná výchova, mimoškolní vzdělávání

Abstract

The text is devoted to a brief outline of the legacy and importance of the Czech art pedagogue Alois Toufar (1919–1978), who, with his lifelong practical and theoretical work, significantly influenced thinking not only about leisure-time art education. Toufar's popularizing publishing activity and especially the worldwide successes of „his so-called children of Brtnice“ firmly postulated the position of extracurricular art education in our country. The legacy of the rules and contents of creative circles, workshops and other forms of creative extracurricular activities set by Toufar is still evident in the Czech environment, the aforementioned educational sphere.

Keywords

Alois Toufar, The Brtnice's Children, Art Course, Art Education, Extracurricular Education

Úvod

Najde-li se v generaci současných posluchačů pedagogických fakult či mladých výtvarných pedagogů někdo, kdo si z fundamentu historického vývoje výtvarné výchovy odnesl v paměti jméno výtvarného pedagoga Aloise Toufara (1919–1978), zpravidla jej má spojeno s fenoménem tzv. Brtnického kroužku. Mimo tuto, bezesporu příhodnou konotaci, ale většině mladší oborové veřejnosti další význam Toufarovy práce většinou uniká. A to i přesto, že je jeho odkaz čas od času dílčím způsobem oborově reflektován.¹

Jen málokterý ryze volnočasový formát edukace tak výrazně ovlivnil teorii předmětu, utvářející jeho hlavní obsahovou náplň. Takovým zájmovým sdružením je v oboru výtvarné výchovy právě kroužek brtnických dětí Aloise Toufara. Odkaz tzv. Brtnického kroužku, jak je často nazýván, je i po více jak pětasedmdesáti letech od jeho založení stále živý a aktuální, stejně tak jako odkaz jeho zakladatele.

Toufar v jedné ze svých nepočtených publikací poznamenal: „Mohu ze zkušenosti říci, že je to zpravidla a především právě úspěch ve školním kreslení, který dává podnět pro vznik zájmového kroužku výtvarné výchovy“ (Toufar, 1959). Ke konci padesátých let, ze kterých výše zmíněný citát pochází, však ještě netušil, že právě úspěch jeho práce v rámci výtvarného kroužku bude naopak zpětně formovat, ovlivňovat a inspirovat nejen institucionální školní výtvarné vzdělávání, ale také značně dopomůže postulaci výtvarných činností v rámci volného času jako prakticky samostatné oborové problematiky (Pospíšil, 2020).

1. Alois Toufar a jeho životní cesta k fenoménu dětí z Brtnice

Alois Toufar patřil k výrazným osobnostem výtvarné výchovy a oproti akademickým reprezentantům oboru se, dle vzpomínek pamětníků, právem považoval za ryziho praktika oboru. Vytvářel tak určitou protiváhu či účelně doplňoval působení tak významných osobností, kterými byly například Jaromír Uždil (1915–2006) či Igor Zhoř (1925–1997) a další. Ačkoliv patřil Toufar v druhé polovině 20. století k již zralé střední generaci pedagogů, ve své výtvarně pedagogické práci uplatňoval moderní esteticko-výchovné postupy (David, 2008).

Pedagogická a metodická práce A. Toufara byla nedílně provázána s progresivním uvažováním „uždilovského pojetí“ výtvarné výchovy počátku druhé poloviny 20. století. Jedinečné ingredience dobového smýšlení, Toufarova motivovanost, otevřenost a regionální okolnosti daly vzniknout výjimečnému „projektu“ zprvu nijak oficiálně nekonstituovaného kroužku v Brtnici nedaleko Třebíče, který později fungoval při

¹ Z publikačních výstupů či jiných forem příspěvků věnovaných A. Toufarovi a jeho dílu můžeme za poslední dvě dekády zmínit v textu citované autory jako např. Jiřího Davida (2008), Lucii Křivánkovou (2013) či Aleše Pospíšila (2016, 2020).

místní základní a mateřské škole a svého zakladatele v budoucnu učinil nezapomenutelným segmentem oborové teorie české výtvarné výchovy.

Alois Toufar se narodil v Brtnici 28. dubna 1919. Po absolvování povinné školní docházky nastoupil ke studiu na učitelském ústavu ve Znojmě, kde odmaturoval v roce 1938. První možné pedagogické zkušenosti byly přerušeny druhou světovou válkou, která Toufara, stejně tak jako řadu jiných výtvarných pedagogů, výrazně ovlivnila. Za mnohé lze zmínit například metodika kreslení Jaroslava Hejného (1918–1992), který v letech 1960–1983 působil na katedře výtvarné výchovy Pedagogické fakulty v Českých Budějovicích (Pospíšil, 2013).

Snad i v důsledku zatčení a věznění v Osvětimi, Buchenwaldu a později v Dora-Sangerhausenu bylo pozdější Toufarovo uvažování pozitivistické, kontrující hrůzy války a ve znamení uctívání „ideálního dětství“. Po válce v roce 1945 se vrací do své rodné Brtnice, kde nastupuje na uvolněné učitelské místo (Novák, 1999).

Ve stejné době v podstatě náhodně a neřízeně vzniká pozdější kroužek „Brtnické děti“, s nímž je osobnost A. Toufara, i přes pozdější kariérní postupy a obecně známou metodickou práci, zejména spojována. Toufar v roce 1955 složil zkoušku z výtvarné výchovy na Vysoké škole pedagogické v Brně, od roku 1959 vykonával funkci vedoucího katedry výtvarné výchovy na pedagogické škole v Jihlavě a od roku 1965 byl profesorem pedagogické školy v Třebíči.

Básník a malíř Ladislav Novák ve svém úvodním slově k Toufarovu výročnímu posmrtnému katalogu napsal:

Pedagog Alois Toufar dvacet let podporoval v dětech ve výtvarném kroužku Brtnické děti odvahu k výtvarné výpovědi a spontánnímu výrazu. Brtnické děti získaly na zahraničních výstavách více než třicet ocenění a medailí, z jejich prací byl vytvořen reprezentativní Kalendář brněnských výstav a veletrhů a větší soubory byly zařazeny do několika zahraničních výstav, kterými se tehdejší Československo prezentovalo na mezinárodních kongresech INSEA, organizace pro výtvarnou výchovu. (Novák, 1999)

Třebaže Toufar sám přímo vedl kroužek jen jedno desetiletí (1945–1955), práci v něm i jeho pozdější fungování publikačně reflektoval, respektive volnočasovou výtvarnou činnost obecně propagoval a propojoval s diskursem oborové metodiky tehdejší výtvarné výchovy (Křivánková, 2012). Tematickou doménou se tak pro Toufara stala mimoškolní zájmová činnost, která mu jako učiteli umožňovala větší tvůrčí svobodu.

Spolu se stoupajícím renomé Toufar výrazně ovlivňoval dobové pojetí volnočasové sféry výtvarného vzdělávání a nazírání na něj. Realizoval řadu přednášek a seminářů s tématem mimoškolní výuky.² V těch reflektoval své zkušenosti nejen z pedagogického působení v kroužku v Brtnici, ale také pozdější dlouhodobé působení v institucích vzdělávajících nejen výtvarné pedagogy. Svým úhlem pohledu se zařadil mezi své obdivované vzory „krnské pedagogy“ a další pokusníky z třicátých let 20. století, pro které bylo pedagogické působení druhem umění. Dodnes může být Toufar

2 Reprezentativní soupis přednáškové a popularizační činnosti A. Toufara je zaznamenán v publikaci Výtvarná výchova a dítě. (L. Karbusická, 1985)

chápan jako čitelný příklad ryzího pedocentrického učitele – se všemi atributy potřebnými k takovému označení. Díky dílčí části filmového dokumentu z roku 1971 s názvem Naše městečko Brtnice, kde je jeden z úseků dokumentu věnován Brtnickému kroužku, je Toufarovo vyznání k obdivu k dětskému výtvarnému projevu jasně zřetelné – „...dětský výtvarný projev nelže!“ (Kol. autorů ČST, 1971).

2. Zrcadlení zkušeností A. Toufara v jeho publikační a tvůrčí činnosti

Trvalou publikační platformou se pro Toufarovy myšlenky stalo oddělení výtvarné výchovy Ústředního domu lidové umělecké tvořivosti, kde v ediční a organizační spolupráci s vedoucí skupiny pro práci s dětmi a mládeží malířkou Ludmilou Karbusickou (1923), která v roce 1985 sestavila z pozůstalosti Aloise Toufara publikaci Výtvarná výchova a dítě (viz Obr. 1), vznikl metodický materiál určený zejména vedoucím zájmových výtvarných kroužků a organizací (David, 2008).

Ještě před výše uvedenou spoluprací s ÚDLUT vydalo v roce 1959 Státní pedagogické nakladatelství skromnou Toufarovu publikaci vycházející v rámci edice Učitelé o své praxi s názvem Práce ve výtvarném kroužku (Toufar, 1959), která je jednou z prvních textových výstupů reflektujících volnočasovou sféru vzdělávání v oblasti výtvarné výchovy (viz Obr. 2). Autor na jejich stranách formuluje základní předpoklady pro založení kroužku či nutné organizační a ideové kroky, které je zapotřebí si uvědomovat. Předkládá též stručné návody na lekce k celoroční činnosti včetně souhrnných plánů pro jednotlivé školní roky. (viz Tab. I.)

Obr. 1: Přebal publikace Výtvarná výchova a dítě z roku 1985, s. 46

Obr. 2: Přebal publikace Práce ve výtvarném kroužku z roku 1959, s. 46

O pět let později, v roce 1964, již pod taktovkou ÚDLUT, vydává A. Toufar příručku s názvem O práci v dětských výtvarných kroužcích, která tematicky i obsahově navazuje na předchozí publikaci z roku 1959. Jiří David obsah publikace shrnul následovně: Autor v ní formuluje své pojetí výtvarné činnosti v mimoškolním zařízení:

Aktivní role pedagoga spočívá v přímé účasti na zážitku dítěte, ve schopnosti navodit, vhodnou motivací umocnit a rozvíjet jeho svébytnou představivost a spontánní představu tvořit, čili subjektivně přetvářet realitu. Dítě je potřeba připravit k tvorbě především citově, tak, aby se estetická výchova jako princip uplatňovala v celém jeho životě (David, 2008).

To, že byla Toufarem řešená problematika mimoškolních výtvarných činností skutečně ve své době aktuální a žádaná nepřímou dokládá publikace Výtvarná výchova v družinách mládeže autorského týmu Josef Němec – Rudolf Puchýř – Igor Zhoř z roku 1961, ve které se v samém úvodu uvádí: „Říkáte, že jste tuhle knihu už někde viděli, že jste ji četli anebo že ji máte dokonce ve své knihovně? Nemýlíte se. Státní pedagogické nakladatelství

ROZVRŽENÍ TEMATICKÉ	
1. Kreslení přírodních tvarů (stromy, náčrty krajiny, ovoce, květiny)	20 hodin
2. Lidská figura – samostatná i v kompozici	30 hodin
3. Zvířecí figura	10 hodin
4. Krajina	10 hodin
5. Aktuální náměty (nástěnky, výzdoba školy, dekorace)	10 hodin
<i>Celkový počet plánovaných hodin</i>	<i>80 hodin</i>
ROZVRŽENÍ PODLE TECHNIK	
1. KRESLIŘSKÉ TECHNIKY	
tužka 6 B, uhel, umělý uhel	3 hodin
rudka	3 hodin
křída, pastel	9 hodin
pero	6 hodin
2. MALÍŘSKÉ TECHNIKY	
tempera	30 hodin
akvarel	10 hodin
kvaš	9 hodin
klihové barvy	10 hodin
<i>Celkový počet plánovaných hodin</i>	<i>80 hodin</i>
HLAVNÍ CELOROČNÍ ÚKOL:	
Odstranit nedostatky v kreslení lidské figury. Zdokonalit temperovou techniku. Dbát na přesnou a čistou kresbu.	

Tabulka I: Pracovní plán výtvarného kroužku SŠ v Brtnici – školní rok 1955/56 (Toufar, 1959)

vydalo Výtvarnou výchovu v družinách mládeže poprvé v roce 1956 a pro neustálý zájem soudruzek vychovatelek z družin mládeže a poptávky po této knížce ji vydává s malými úpravami ve vydání druhém.“ (1961)

Přelom padesátých a šedesátých let lze zhodnotit jako éru, ve které byla výtvarné výchově v mimoškolní sféře věnována velká pozornost.

Jak je generacím výtvarných pedagogů typu A. Toufara blízké, svou tvůrčí energii dělili na práci výtvarně pedagogickou a svou vlastní výtvarně uměleckou. Toufarova malířská práce je i přes úctyhodný rozsah jeho pedagogických oborových aktivit poměrně rozsáhlá. Jednotlivá tvůrčí období jsou prodomána realistickou studijní malbou odrážející zejména vztah k rodišti a české krajině obecně, stejně tak čítá i autorské redukce a stylizované formy krajinných témat a motivů. V závěru jeho života se pak objevují strukturálně formované fantaskní práce. Jako tvůrčí autor se zúčastnil řady samostatných i kolektivních výstav. Nikdy však jeho dílo výtvarné nepřekročilo věhlas a odkaz Toufarovy práce pedagogické, protože ta byla výjimečná z mnoha úhlů pohledu jejího posouzení (Pospíšil, 2020).

Alois Toufar zemřel 17. listopadu 1978 ve věku devětapadesáti let (Novák, 1999).

Závěr

Význam širokého spektra výsledků Toufarovy práce a jeho odkazu není plně doceněn. Ať už máme na mysli jeho práci ryze pedagogickou, uměleckou či publikační. Mezi jeho jednoznačně nejvýznamnější knižní výstupy lze zařadit Práce ve výtvarném kroužku z roku 1959 či příručku s názvem O práci v dětských výtvarných kroužcích z roku 1964. Zmíněné knižní tituly můžeme dnešním prizmatem právem vnímat jako anachronické. To ale nic nemění na faktu, že nejen uvedené publikace, ale celá Toufarova odborná práce výrazně dopomohla vývoji mimoškolní sféry vzdělávání v kontextech výtvarné výchovy.

Ačkoliv jeho jméno dodnes patří v kruzích odborné veřejnosti k osobnostem nezapomenutým, jeho význam a dílo je mladší generaci učitelů známo spíše latentně. Toufarovy teorie i publikační výstupy či texty jemu věnované stojí spíše stranou zájmu a jsou obecně vnímány jako historiografické položky v portfoliu našeho oboru. I přes četné, částečně zmíněné a citované odborné statě, stále chybí publikační výtvarně-pedagogická reflexe zpracovávající celý rozsah Toufarova díla. Postrádáme tedy zpracování odkazu nejen pro současné pojetí institucionální výtvarné výchovy, ale také výtvarných činností, které se uplatňují ve sféře volnočasové, resp. mimoškolní. Péče o Toufarův odkaz je tak stále aktuálním úkolem pro badatele v oblasti české výtvarné pedagogiky.

Text vychází a rozšiřuje konferenční příspěvek věnovaný pouze tzv. Brtnickému kroužku (2016), který byl stručně textově reflektován (2020) a v textu článku je citován.

Literatura

- David, J. (2008). Toufarovy experimentální sondy a akce. In *Století dítěte a výzva obrazu*. V Brně: PedF MU, s. 157–161.
- Karbusická, L. (1985). *Výtvarná výchova a dítě* (sestaveno z pozůstalosti A. Toufara). V Praze: Ústav pro kulturně výchovnou činnost, 124 s.
- Kol. autorů. (1971). Kroužek Brtnické děti. In *FD Naše městečko Brtnice*, V Praze: ČST, 2:25 (MA Brtnice).
- Křivánková, L. (2012). *Alois Toufar v roli výtvarníka a pedagoga*. V Českých Budějovicích: PF JU, 86 s. Diplomová práce, vedoucí: PhDr. Aleš Pospíšil, Ph.D.
- Němec, J., Puchýř, R., & Zhoř I. (1961). *Výtvarná výchova v družinách mládeže*. V Praze: SPN, 164 s.
- Novák, L. et al. (1999). *Alois Toufar, obrazy a kresby*. V Brtnici: MÚ Brtnice, 24. s.
- Pospíšil, A. (2013). *Antologie katedry výtvarné výchovy na jihu Čech. Sedmá dekáda centra vzdělávání výtvarných pedagogů v regionu*. V Českých Budějovicích: Jihočeská univerzita, 114 s.
- Pospíšil, A. (2020) Význam Brtnického kroužku pro sféru volnočasového výtvarného vzdělávání. In *Vybrané texty se zaměřením na zájmové činnosti ve výtvarné a hudební výchově*. Soubor textů z 12. konference o výchově a volném čase. V Českých Budějovicích: PF JU, s. 31–35.
- Toufar, A. (1959). *Práce ve výtvarném kroužku*. V Praze: SPN, 56 s.

Bibliografická citace

- Pospíšil, A.: Alois Toufar a jeho odkaz pro mimoškolní výtvarné vzdělávání, *Výtvarná výchova 3–4*, (64) 2024. ISSN 1210-3691. s. 6–13.